

Fiume: kőbe zárt magyar múlt

Nemzetek nyughelye a kozalai temetőben

Michele Maylender, Fiume országgyűlési képviselője 1911. elején nem máshol, mint a magyar országgyűlésben lett rosszul. A rátörő szívroham végzetesnek bizonyult: a negyvennyolc éves politikus, a kikötővárosban működő Autonóm Párt vezetője – egykori polgármester – a helyszínen meghalt. Sírja Fiume – azaz mai hivatalos nevén: Rijeka – Kozala nevű temetőjében található. A mauzóleumnak is beillő építmény falán ott olvasható a kérelhetetlen végzet beteljesedését az utókornak hírül adó jelentés: morto a Budapest, 9. febbraio, 1911.

A felirat természetesen olasz, hiszen nevének amúgy németes hangzása ellenére Maylender a mindennapjaiban eredetileg a modernkori Itália nyelvét használta. Igaz, jól ismerte a magyart is, hiszen a kolozsvári, majd a budapesti egyetemen végzett jogot, s az ügyvédi vizsgát is itt tette le.

Az már csak ráadás, amit egy Fiumével foglalkozó régi kiadvány közöl: a Maylenderek egykoron Körmend környékéről kerültek a tenger mellékre. Végso nyughelye lehetne akár jelkép erejű is, mivel a temetőben olasz, magyar és – már csak a hely: Rijeka miatt is – horvát elemek érintkeznek egymással. A kozalai (cosalai), mint valamennyi sírkert, a múlt sajátos dokumentuma. Itt azonban különlegességet jelent, hogy a fejfák, a gránit lapok, a míves emlékművek megtekintésekor kisebb-nagyobb mélységben három nemzet múltja is élénk tárul. A legerőteljesebben, ha a város 1945 előtti, avagy még inkább 1918 előtti, letűnt világát keressük.

Rijekában, eltekintve természetesen a dualizmus idejének építményeitől, ma már nem könnyű az 1870-től 1918-ig tartó magyar korszak azonnal szembeötlő jeleivel találkozni. Eredményre csak célirányos kutatás után van remény. A kikötőhelynek használatos Adamich-móló (Adamicev gat) ma is létezik, akár csak a kedvenc sétálóhely, a Corso, bár Korzo írásmóddal. Megvan a Pomerio is, amely utcatábláiról viszont lekoptak a Via del előtagok. A Fenice nyári színház a mostani Rijeka várostérképen ugyancsak a klasszikus Teatro Fenice alakban szerepel, jóllehet manapság mozi működik benne.

Helyben maradt a Zára utca is, igaz, a magyar időkben is létező Via Zara jelenleg Zadarska névvel ad támpontot a látogatónak. Meglehetősen kérdéses persze, hogy ezek a régműltből megőrzött utca-, illetve intézménynevek mennyiben tekinthetők jel-

Michele Maylender mauzóleuma

legzetes magyar zárványoknak. Valójában nem sokban, hiszen helybeli, akaratlanul is afféle „fiumano” hagyományokat őriznek. A Hauszmann Alajosról elnevezett – az általa tervezett, ma tengerészeti és történeti múzeumnak otthont adó egykori kormányzói palota melletti – tér (Hauszmannov trg), avagy a Budapest rakpart (Budimpeštansko pristaniste) megtevesztő: mindkettő a legújabb időkben származik. A Transadria székház falán található, Baross Gábor alakját megidéző felirat pedig szinte napjainkból: a szerény, vidékies halászközégből hajóközlekedési és tengeri kereskedelmi csomópontot teremtő vasminiszter 1998-ban kapott itt emléktáblát.

Akikötői vasbakokon olvasható magyar feliratok viszont a boldog békeidők már több mint száz éve itt maradt, tartós relikviái: „Skull Mátyás vasöntödéje, 1893”. Amúgy a kikötő kiépítése, mennyi intézmény létrehozása a magyar állam kezdeményezésére és jelentős anyagi hozzájárulásával történt. Az idő – persze mindenekelőtt az 1919-es, olasz világot hozó hatalomváltás – azonban elmosta, de legalábbis hatékonyan elhalványította az addig erőteljes magyar nyomokat. Szent István koronájának Adria-parti ékkövét, a nem egészen húsz négyzetkilométernyi területet, a vesztes első világháború után jórészt elhagyták a magyar közigazgatási vezetők, hivatalnokok, mérnökök, vasúti tisztviselők, rendőrök, tanárok. Megszűnt a magyar gimnázium, a királyi tengerészeti akadémia, a hajózás, de még a szűken vett anyaországból átplántált éttermek is lehúzták a rolót. Ekkor lett a fentebb említett Skull Mátyásból – miként az már az 1920-as években

készült vascsölpök tetejéről leolvasható – Matteo Skull. A derék öntöde tulajdonos egyébként eredetileg ugyanúgy nem volt olasz, ahogy magyar sem: az ausztriai Gottschee településen, a mai szlovéniai Kočevjében, a kucséberek – a nyakba akasztott tálcán bazári holmikat kínáló árusok hazájában – a szlovén nyelvi óceán közrefogta német nyelvszigeten született 1836-ban. Egyiptomi és törökországi kitérők után 1863-ban érkezett Fiumébe, vállalkozását 1878-ban hozta létre. Itt élt és dolgozott 1901-ben bekövetkezett haláláig. Sorsa és pályafutása nem is lehetne jellegzetesebben monarchiabeli. Jól harmonizál Fiume sokszínűségével is: egy osztrák-német polgár szlovén vidékről érkezve kiköt az akkor horvát fennhatóságú Fiumében, azután a magyar érben olyan vasöntődét alapít, mely az olasz időkben is működik.

Az 1910-ben közel ötvenezer lelkes Fiume mintegy hatezeröttszáz magyar nemzetiségű polgárt mondhatott magáénak. Ez az összlakossághoz képest tizenhárom százalékos részarányt jelentett. Tíz évvel később ez a szám jelentősen megcsappant, egy idevágó adat szerint 1925-ben már csak mintegy ezeregyszáz magyar élt a városban. „A köztisztviselők visszatértek Magyarországra a Monarchia felbomlásakor. Az ügyvédek, orvosok, mérnökök és más szabad foglalkozásúak ott maradtak és igyekeztek alkalmazkodni az új helyzethez” – emlékezett a fiumei születésű *Vásárhelyi* Miklós egy vele készített interjúban. Az 1914 előtti békeidőkből átnyúló félhivatalos folytonosság a harmincas évek elejéig kimutatható. 1932-ig az olasszá vált Fiumében – a két magyar egyesület mellett – még egy magyar elemi, más források szerint középiskola, azaz líceum is működött. A kikötőváros magyar katolikusai évente megtartották Szent István napi, magyar nyelvű ünnepségsorozatukat, s a még helyükön maradt magyar protestánsoknak az 1940-es évek elejéig húsvétkor és karácsonykor Budapestről érkezett lelképásztor hirdetett ígét. Az egyébként mind reménytelenebb misszió 1942 decemberében érkezett utolsó állomásához: *Muzsnai* László lelkész ekkor találkozott utoljára a hamarosan végképp megszűnő, kicsinyke gyülekezettel.

Mára a magyar emlékek, egynémely kivételtől eltekintve – néhány elfeledett márványtábla, MÁV címer az egykori vasúti alkalmazottak bérházán – sajátos módon nem az élők, hanem zömmel a holtak birodalmában várják az elszánt keresgélőt. A kozalai temető (horvátul: groblje Kozala, olaszul: cimitero di Cosala) a város lankás részén, dombtetőn található. Nem olyan magasan, mint például a szomszédos, búcsújáróhelyként ismert Trsat (Tersatto), ahol szintén van egy sírkert. Ez utóbbi városnegyed, a Rijeka fölé tornyosuló Frangepán sziklavár ódon, csonka tornyai révén, már első pillantásra történelmi levegőt áraszt. Kozala kevésbé látványos, de temetője komoly múltra tekinthet vissza: több mint 130 esztendeje létezik. Ez azt jelenti, hogy már a magyar uralom idején, egészen pontosan 1872-ben nyílt meg, s mint *Fabrio Nedjeljko* horvát író

sajátos hangulatú rijekai családtörténetében olvasható: Párizs után az első köztemető volt Európában. Fiume akkor mintegy 18 ezer főnek adott otthont, az olaszok létszáma valamelyest elmaradt a délszlávok – mindenekelőtt a horvátok – mögött, s az arány csak a XX. század elejére fordul meg. Cosala, mint úgynevezett alközség, jobbra horvát karakterrel bírt, ám temetőjében ez a jellegzetesség még ma, közel hatvan esztendő délszláv – jugoszláv, majd horvát – fennhatóság után sem kizárólagos. Sőt, a sírkert a történelmi viharok az egymást követő impériumváltások ellenére is rengeteget megőrzött olasz sajátoságaiból: annyira, hogy több pontján is valamelyik olaszországi település temetőjében érezhetjük magunkat. Ezt erősítik egyrészt a fejfákon található, hamisítatlan olasz nevek, illetve azok a családi sírok, melyeken a „famiglia” szó jelzi a nemzetiségi hovatartozást. A horvát identitásra a tősgyökeres neven túl hasonlóképpen az „obitelj” (család) szó utal. Igaz, időnként még ezek a biztosnak tűnő, egyszerre útmutatónak és elválasztónak hitt határmezsgyék is keresztezik egymást, illetve egymásba olvadnak. Látványosan példázzák ezzel Fiume multikulturális jellegét, aminek virágzása, paradox módon, a bukás felé menetelő dualizmus utolsó szakaszára tehető.

Az egymásba vegyülés megannyi bizonyítékai közül az egyik legfeltűnőbbel a Vio család kisebbfajta kápolnához hasonlatos mauzóleumánál találkozhatunk. Nem felesleges megemlíteni, hogy a Vio név afféle márkajel a kikötőváros történetében. A Viók adtak több alkalommal is polgármestert a XX. század eleji Fiumében, sőt, egyikük, Antonio Vio 1912-ben éppen Michele Maylander megüresedett helyét foglalta el képviselőként a magyar országgyűlésben. Egy másik családtag, Gaston Vio, az I. világháború alatt az osztrák-magyar haditengerészet (Kriegsmarine) búvárhajó fegyverneménél szolgált sorhajóhadnagyként. A kozalai temetőben nyugvó Viók közül más is akadt – az előbbieket egyik közeli rokona –, aki a császári haditengerészet uniformisát viselte. Sőt, abban is vesztette életét. Erről egy német nyelvű felirat tudósít, mely szerint Ferruccio Maria Vio, császári és királyi tengerészcadét, életének 21. évében hősi halált halt a hazáért. Különös érzést kelt a dallamos olasz név alatti, ropogós német nyelvű, hivatalos méltatás: „K. u. K. Seekadett (...) seines jungen Lebens Treu und Schlicht dem Vaterlande geweiht starb am. 20. september, 1917 mit seinem Flugzeuge abstürzend den Heldentod...” – főleg, ha tudjuk: 1917-ben a Monarchia már harmadik esztendeje háborúzott Olaszországgal. Azután többször is nagyot fordul a történelem kereke. A szintén itt pihenő, hosszú életű Hamlet Vio a magyar után az olasz, majd a jugoszláv Fiume – Rijeka – lakója lett, Ivan nevű fiának pedig az olasz és jugoszláv után a horvát érából is jutott jó pár esztendő. Az 1884-ben született Hamlet Vio, hogy azért itt se maradjon el a magyar kapcsolat – a ma is Fiumében élő tengerjogász unokájának szíves közlése szerint – ifjúkorában, valamikor a XX. század legelején a budapesti

kereskedelmi akadémián tanult, s el-sajátította a magyar nyelvet. A családi apszisban pihen Isidoro *Garofalo* porhüvelye is. Az 1945-ben elhunyt dottore (orvos) a magyar korszakban Fiume irredenta mozgalmának közismert híveként tevékenykedett.

Magyar szempontból is figyelemre méltó a Viók mauzóleumának közelében egy téglatest alakú, árkádos kiképzésű, lábazatos emlékmű, amelyről csak tüzetesebb vizsgálódás után állapítható meg az, hogy részben honfitársaink előtt is tiszteleg. A „Hostes olim nunc fratres. MCMXIV-MCMXVIII.” felirat (Egykor ellenségek, immár testvérek. 1914-1918) megrendítő mélységekbe vezető üzenete kizárólag a latinban járatosak számára mond valamit, de ha a virágokat tartó lap alatti szöveget is kislabizáljuk, érdekes felfedezésre jutunk. A kegyeleti építmény az osztrák-magyar hadsereg 941 elesett katonája előtt hajt fejet. (Igaz, a tábla magyarul nem, csak németül, illetve horvátul ad útbaigazítást: „Hier ruhen 941 Soldaten der Österreichisch-Ungarischen Armee, die im Weltkrieg 1914-1918 gefallen Sind”, illetve: „Ovdje počiva 941 vojnik austrijsko-ugarske vojske, koji su pali u svjetskom ratu 1914-1918”). Az I. világháborús emlékmű a hadisírokat gondozó osztrák Fekete Kereszt jóvoltából áll a kozalai temetőben, s vigyázó kezek ügyelnek arra, hogy az idehelyezett vázákban mindig legyenek csokrok. Nevek mindenesetre nem találhatóak a tömör, magasba nyúló építményen, így sejtésünk sincs arról, hogy a közel ezer hősi halott közül mennyien lehettek magyarok.

A háború legelső fiumei áldozatáról okkal gyaníthatjuk, hogy magyar származású lehetett. A 26 éves korában a szerb fronton elesett Camillo *Lengyel* emléket egy oszlopra helyezett, vigasztalan tekintetű patinás mellszobor őrzi. A „primo fiumano caduto Serbia 22 settembre 1914.” felirat nyelve a jellegzetes magyar vezetéknev ellenére, olasz kötődésre is utal. Tegyük hozzá a fentiekhez: a magyar nyelv kifogástalan ismeretét néha a mégoly jellegzetesnek tűnő név sem bizonyítja! Elég például Ödön *von Horváth*-ra gondolnunk. A fiumei születésű író ugyan osztrák-magyar keveréknek vallotta magát, de anyanyelveként a németet nevezte meg. Bár tanult magyarul, ma már klasszikusnak számító műveit kizárólag németül vetette papírra.

A magyar elemek egyértelműen felismerhetőek – sírkövön is, amelyen ez olvasható: Andics Barnaba de Nagyszap. *Nagyszapi Andics* Barnabás, végezhetnének el a hitelesnek tűnő fordítást. Ebben az esetben egyébként nemcsak a nemesi előnév árulkodó, hanem az Andics cs-betűje is. Horvát identitás esetén nagy valószínűséggel a felül vonalkával ellátott c ke-

A vigasztalan tekintetű Camillo Lengyel, az I. világháború első fiumei áldozata, magyar vezetéknevvel

rült volna a vezetéknev végére. Kisebb-fajta rejtélynek is beillik a Nagyszap szó, ilyen nevű település ugyanis a lexikonok tanúsága szerint nem létezett a történelmi Magyarországon, ami persze nem jelenti azt, hogy valaha ne létezett volna. Az internet keresőprogramja segített. Több találatként kiadta: a de Nagyszap előnevet viselő Andicsok közül jelenleg ketten Olaszországban élnek. A Padova mellett lakó, olaszá lett Martin *Andics de Nagyszap* jelen sorok írójával folytatott levelezésben megannyi érdekességet árult el a fiumei temetőben nyugvó nagypjáról. A sajnos hézagos és hivatalos dokumentumokkal egyelőre alá nem támasztható családi legendárium szerint az 1877-ben született, budapesti illetőségű Nagyszapi Andics Barnabás tengerész(tiszt)ként szolgált az első világháborúban, s 1918 után az olaszá lett Fiume városát választotta otthonául. Nyugdíjazásáig teherhajók kapitányaként dolgozott. 1945, tehát a jugoszláv bevonulás után sem költözött vissza Magyarországra, s nem vándorolt ki a második hazájává lett Olaszországba

se. Jóllehet tehetne volna, hiszen fiai, Carlo és Paolo már inkább voltak olaszok, mint magyarok. Előbbi Torinóban mérnöki, utóbbi Nápolyban jogi oklevelet szerzett. Jellemző, hogy az Andics családban még az 1900-as évek első harmadáig is mely nyelvek jártak: „Fiumében a család gyakorlatilag mindenféle nyelvet beszélt. Főleg a németet és a magyart (apám édesanyja osztrák származású volt), de az olaszok érkezése után az olaszt is. Apám, Carlo nagybátyám és Sidonia nagynéném horvátul is beszéltek” – közölte levelében az unoka. Martin Andics de Nagyszap oldalági rokonsága egyébként ma is Budapesten él. Megjegyzendő, hogy a fővárosi Hadtörténeli Múzeum könyvtárában található I. világháborús adattárak tanúsága szerint a haditengerészetnél nem szolgált Nagyszapi Andics Barnabás nevű tiszt. Ugyanakkor 1909-ig egy Andicz (sic!) de Nagyszap Árpád nevű tartalékos hadnagy katonáskodott a K. u. K. 87. stájer gyaloghadosztályánál, amelynek székhelye Polában volt. Kétségtől egy rokonról van szó, akit kötelessége a Monarchia hadikikötőjébe, tehát ugyancsak az Adria partjára szólított.

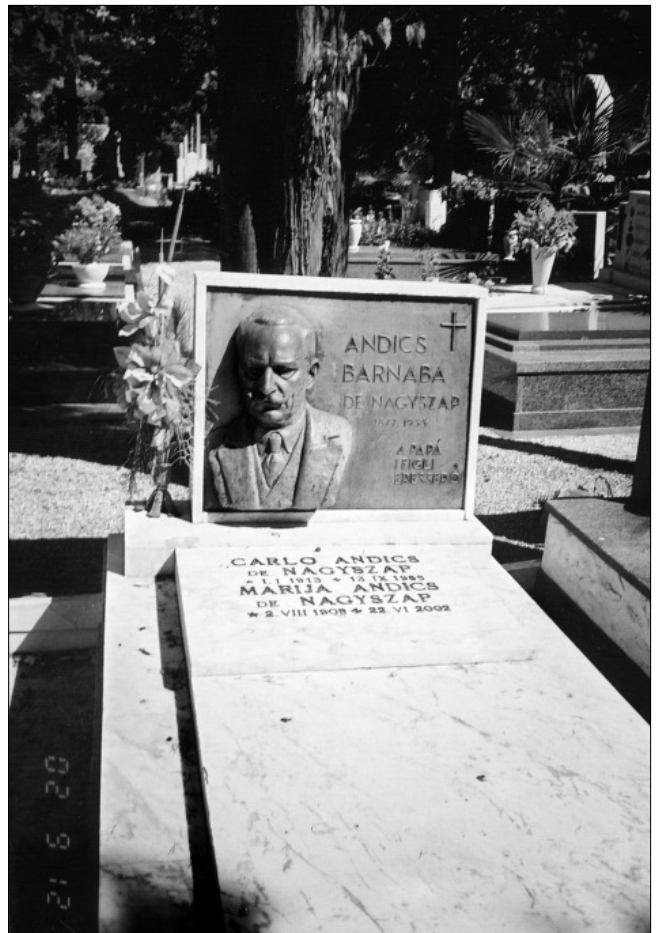
Valamivel többet tudunk Mario *de Hajnal* személyéről. Az 1891-ben született, későbbi festőművész 1945 májusában halt meg. Végzetét erőszak okozta. A várost elfoglaló jugoszláv partizánok a saját házában ölték meg. Magyar gyökereihez olaszos utóneve ellenére sem férhet kétség, miután nyughelye felett egyik felmenőjének egyszerű kőkeresztjén ez olvasható magyarul: „Hajnal Antal, meghalt 1879 jún. 7.”. Ez utóbbi személy, a neve alapján Fiume híres építőmestere is lehetne, ám a Makóról elszármazott jeles mérnök, aki a XIX. század legvégén arculatot adott

a kikötői résznek, 1907. január 17-én hunyt el. Egy tanulmány idevágó vélelmezése szerint egyébként a szóban forgó építész sírja valóban a kozalai temetőben található, elhanyagolt állapotban, egy másik szakmunka pedig megerősíti: az ő fia volt Mario de Hajnal. Minden egyezni látszik, kivéve egy nem mellékes tényezőt: a sírkereszten található évszámot... Nos, nem ez az adat, hanem egy másik nyújt teljes bizonyosságot arra nézve, hogy Mario de Hajnal édesapját nem Hajnal Antalnak hívták. Hajnal Márió - hogy ezt a valamivel magyarosabb és nem kevésbé jogos név változatot használjuk - 1913 és 1915 között Budapesten, a mai Képzőművészeti Egyetem jogelődje, a Magyar Királyi Képzőművészeti Főiskola hallgatója volt. Az intézmény máig megőrizte a származásáról felvilágosítást nyújtó okmányt. Ebből kiderül, hogy az egyébként a peszeri előnevet viselő, Fiumében született Hajnal Márió édesapja *Hajnal Viktor* névre hallgatott. Nem akármilyen beosztásban dolgozott: a fiumei Adria Magyar Királyi Tengerhajózási Rt. főkönyvelői, majd cégvezetői tisztét látta el. Hajnal Márió egyébként – derül ki az okiratból – anyanyelveként a magyart jelölte meg, de beszélt olaszul, horvátul, franciául és németül is.

Ugyancsak az olasz-magyar kettősség szúr szemet Ferdinando *Sándorffy*, feltüntetett hivatása szerint canonico professore nevének olvasásakor. Debrecen szülte a vatikáni egyetemen szerzett filozófiai és teológiai doktori címet, majd 1890-től a fiumei állami főgimnáziumban vállalt tanári állást. *Fest Aladár* gimnáziumi igazgató, Fiume néprajzának és történetének alapos ismerője és kutatója írta róla: a „vallástanítás mellett a magyar állameszmét, a tiszta hazafiságot is igyekezett tanítványaiban ápolni. Előadásaiban az olasz mellett az addig teljesen mellőzött magyar nyelvnek is érvényt szerzett. Meghonosította Fiumében a magyar nyelvű hitszónoklatot a magyar hívek számára”. A misék alkalmával a magyar himnuszt is elénekeltette velük.

A fegyelmezett, nagy műveltségű, jelentős helyi irodalmi munkásságot is kifejtő dr. Sándorffy Nándor szerepe azonban 1918 után, tehát a magyar uralmat felváltó olasz időszakban vált meghatározóvá és majdhogynem jelkép erejűvé. Kanonokként a fiumei Magyar Ház alapítvány társelnöke lett, s összetartója a fiumei olasz éra egyetlen magyar iskolájának. 1932-ben, 73 éves korában bekövetkező halála után nem sokkal a magyar múlt féltve őrzött zárványa, utolsó intézménye felett is megkondult a lélekharang: az iskola még ugyanabban az évben bezárta a kapuját.

Az első világháború előtti Fiume egyébként több olyan iskolát mondhatott magáénak, amely részben vagy egészben magyar tannyelvű volt. A már említett Magyar Királyi Állami Főgimnáziumban az olasz nyelv is rendelkezett államilag biztosított jogokkal. Ennek az intézménynek volt tanulója az a *Hoffmann Camillo*, aki 17 éves korában hunyt el. Végső nyughelye valóságos műalkotás. Tartóoszlopszerű sírkövének tetején lehajtott fejű, szárnyas

Andics Barnaba de Nagyszap: az oldalági rokonok Budapesten, az egyenes ágiak Padova mellett élnek

A szerző felvételei

gyermekangyal alak, puttó áll. A márványlapon a megfakult fotó s mellette a név, a születés, illetve az elhalálozás időpontja olvasható (1897. IV. 3 – 1914. III. 3.), valamint magyarul ez is: „főgymnasiumi tanuló”. Nemcsak ez az elsődleges magyar jelleg figyelemre méltó, hanem az is, ami talán csak másodjára tűnik fel: a vezetéknev és a keresztnév sorrendje, továbbá a datálás magyar logikája.

Figyelemre méltó, hogy a legtöbb, kizárólagosan magyar feliratozású sírhelyet a kozalai temető izraelitákat magába fogadó parcelláinál találhatjuk. Ez a tény azt látszik bizonyítani, hogy a fiumei zsidóság nem lebecsülendő részének a többséget képviselő, sok tekintetben meghatározó olasz elemmel, s még inkább az ugyancsak számottevő horvát nemzetiséggel szemben a legvonzóbb mintát a magyarság jelentette. A zsidóság jelenléte a tengerparti településen okmányszerűen már a XVIII. századtól kimutatható, de a szűkebb értelemben vett Magyarországról nagyobb létszámban az 1850-es, valamint az 1880-as években vándoroltak be Fiumébe. A szülőhazájukhoz való érzelmi kötődésüket híven megőrizték a döntően olasz, illetve horvát környezetben is. Kozalán az egymást érő obeliszek feliratai szinte egy magyar temető képzetét keltik. „Itt nyugszik Zipser Lajosné, szül. Deutsch Laura. Elköltözött életének 54. évében, 1907. április 14-én. Istenfélő, jám-

bor lelked fenn a mennyben, szellemed szívünkben tovább él, jó anyánk. Felejthetetlen hitvesem, béke lengjen nyugvó hamvaid felett.” Avagy: „Itt nyugszik a felejthetetlen férj és forrón szeretett apánk, Steiner Ernő. Meghalt áldásos tevékeny életének 52. évében. 1912. február 4. Béke hamvaira!” Az ugyancsak 1912-ben elhunyt Laufer Salamon sírkövén egy négysoros olvasható: „Odahagyád munkálkodásod terét, / Hogy éveid szombatját körünkben éld, / Ám e szép nap gyorsan röppent tova, / Az örök nyugalomnak lettél osztályosa.” A II. világháború idején azután a fiumei zsidóság végzete is beteljesedett, mármint azoké, akik a német megszállás vészjósló jelei – például a zsinagóga 1944. januári felgyújtása – ellenére is a városban maradtak. A kétszázötven deportált közül mindössze huszonketten éltek túl a szörnyű megpróbáltatásokat.

Az 1945 előtti időkből származó kozalai sírkeresztek, márványlapok feliratait áttekintve az eddig említettekén túl is számtalan magyar vezetéknevűre bukkanhatunk. Kétségkívül honfitársunk lehetett az 1940-ben elhunyt Colomanno *Malobiczky* – Malobiczky Kálmán – s egy pillanatig sem lehet kétséges, hogy magyar gyökerekkel rendelkeztek a Lászy család tagjai is. Ez utóbbiak sírján olyan sokatmondó névre lelhetünk, mint *Kováts-Kutassy*, aminél jellegzetesebben magyart nehéz elképzelni. A Lászy név nem ismeretlen a fiumei helytörténet kutatói előtt sem, hiszen Giacinto *Lászy* szerzőségében közel egy évtizede könyv jelent meg „Fiume, tra storia e leggenda. Cronache fiumane d'altri tempi” (Fiume, történelem és legenda között. Egykori idők fiumei krónikái) címmel. Az 1912-ben született, élő Fiume-lexikonnak számító, a magyar tudást otthonról, a szülőktől hozó Giacinto – avagy miképp sírján horvátos formában olvashatjuk: Hijacint Lászy 1999-ben hunyt el. Halálával olyasvalaki távozott az élők sorából, aki a monarchia idejéből eredeztethető folytonosságot képviselte a magyarból olaszra, később jugoszlávra, napjainkra pedig horvátvá váló kikötővárosban. Leszármazottai ugyan ma is Rijekában élnek, ám magyarul már nem beszélnek. Lászy helytörténeti kötetének magyarra fordítása és itthoni kiadása amúgy egyelőre várat magára, jóllehet a könyv hazai megjelentetésével már csak a téma és a szerző miatt is egyfajta múltmentő misszió teljesülne be.

Rijeka városában a kozalain kívül még több temető is található. Azokban mind nyugodhatnak, illetve kétségkívül nyugszanak is egykor volt honfitársaink, akik az Osztrák-Magyar Monarchia idején települtek meg a kikötővárosban. Az elhunytak sírjai közül nem egy bizonyára már az enyészeté, sok végérvényesen eltűnt nyomtalanul, de – bizonyíték erre Kozala – még egy viszonylag gyors és felületes séta során is találhatunk olyan nyughelyeket, amelyek Fiume magyar hajdankorát idézik.

Ez a hajdankor, az elmúlt évtizedben majd hogy nem a semmiből megteremtődő, hazai Fiume kutatásnak köszönhetően, szerencsére már nem teljesen ködbevesző; jóllehet ennek ellentmondani látszik az, hogy a jelen írásban említett személyek egy részéről, a neveiken kívül, pillanatnyilag alig van érdemi adatunk. Módfelett fontos lenne pedig tudni, hogy ebben a zömében olaszok, s majd horvátok lakta, sokszínű tengerparti városban hogyan is éltek mindennapjaikat a magyarok, miként sikerült értékeket teremtve beilleszkedniük egy olyan közegbe, amely több szempontból is alapvetően más volt bármelyik hazai településhez képest. A temetőben nyugvók sorsának utánajárni nehéz, de talán még nem reménytelen, hiszen a magyar, avagy a magyar gyökerekre utaló sírokon lévő virágok, égő mécsek jelzik: a leszármazottak, a közeli-távoli rokonok, akik vélhetően már rég olaszra, vagy horvátvá váltak, még élnek.

Élnek és nem feledik a messziről érkezett, a Duna-Tisza térségét a tengerparti új otthonra cserélő őseiket.

Szeri Árpád

Felhasznált irodalom és források:

- Andics, Martin de Nagyszap levelei (a szerző tulajdonában)
- Balázs Károly: Fiume és a magyar tengerpart. (Magánkiadás, Budapest, 1995.)
- Borovszky Samu - Sziklay János (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. („Apollo” Rt., Budapest, 1900.)
- Csonkaréti Károly: Az Osztrák-Magyar Monarchia haditengerészete (Kossuth Kiadó, Budapest, 2001.)
- Dolinar Erzsébet levéltáros (Rijeka) szóbeli közlései
- Fried Ilona: Emlékek városa, Fiume (Ponte Alapítvány, Budapest, 2001.)
- Fried Ilona: Fiume. (Enciklopédia Kiadó, Budapest, 2004.)
- Garády Viktor: Adria gyöngye (Singer és Wolfner, Budapest, 1900.)
- Horváth József: A „Nautica” (Róna, Budapest, 1999.)
- Kiss József Mihály levéltáros (Képzőművészeti Egyetem, Budapest) közlése
- Makkai Béla: A fiumei egyesült protestáns misszióegyház (1911-1942) – Protestáns Szemle, 2000/3. sz.
- Nedjeljko, Fabio: Város az Adrián (Jelenkor Kiadó, Pécs, 1994.)
- Pallós Piroška, dr. történész közlése (Kormányzósági iratok. Általános iratok. 4605/1906.)
- Samani, Salvatore: Dizionario biografico fiumano. Istituto Tipografico Editoriale. (Dolo - Venezia. 1975.)
- Pelles Tamás: A magyar nyelv Fiume közoktatásában – Hungarológia Évkönyv 2., (PTE BTK, Pécs, 2001.)
- Szélinger Balázs: Idegen és mégis magyar – Limes, 2002/5.
- Vio, Igor dr. levelei (a szerző tulajdonában)